

İttihat ve Terakki Dönemi Bir Esnaf Cemiyeti: Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti Nizamnamesi*

*An Association of Craftsmen in The Period of The Committee of
Union and Progress: Wall-Painter, Muralist and Plasterer
Tradesmen Association Regulations*

NAGEHAN ELEMANA** - HALİL ELEMANA***

ÖZ

Bu çalışmada 1910 yılında kurulmuş olan “Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti”nin kuruluş nizamnamesi değerlendirilecektir. Çalışmanın temel amacı, Osmanlı'nın son döneminde teşekkül eden “Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti”nin kuruluş ve işleyişlerine dair tespitlerde bulunmaktır. Çalışmanın ana kaynağı Osmanlı arşivlerinde bulunan nizamname metni ve cemiyetle ilgili bazı belgelerdir. Çalışmada tarihsel yöntem ve sondajlama metodu kullanılarak cemiyetin özellikleri ve geç dönem Osmanlı yapı sektörü içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler sanat tarihi başta olmak üzere tarih, sosyoloji, iktisat ve mimarlık gibi çeşitli bilim alanlarına fayda sağlayabilecek niteliktedir. Özellikle, cemiyetin inşaat sektöründe tekelleşmek istediği ve bunu dönemin iktidarına kabul ettirmeye çalıştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nakkaş, Kalemkâr, Sıvacı, Esnaf, Osmanlı.

ABSTRACT

In this study, the establishment regulation of the “Wall-Painter, Muralist and Plasterer Tradesmen Association”, which was established in 1910, will be evaluated. The main purpose of the study is to determine the establishment and functioning of the tradesmen's associations that were formed in the last period of the Ottoman

* Makale geliş tarihi: 6 Eylül 2022, kabul tarihi: 27 Ekim 2022, araştırma makalesi.

** Araştırmacı, Dr., nagehanyilmaz@yandex.com, ORCID

*** Mersin Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Araştırma Görevlisi, halilelemana@yandex.com, ORCID

Empire. The main source of the study is the text of the regulation and some documents related to the association in the Ottoman Archives. In the study, the characteristics of the association and its place in the late Ottoman building sector were tried to be determined by using the historical method and the drilling method. The data obtained in the study are of a quality that can benefit various fields of science such as history, sociology, economics, and architecture, especially art history. In particular, it was determined that the association wanted to monopolize in the construction sector and tried to impose this on the government of the period.

Keywords: Wall-Painter, Muralist, Plasterer, Craftsman, Ottoman.

Giriş

KENTLİ toplumlar oluşum ve olgunlaşma sürecinde birçok yapılanmayı içinde barındırırlar. Bu yapılanmalar, sosyal, ekonomik, askeri, dini vb. yapılanmalardır. Ergin'in ifadesiyle "şehirlerde mukîm avam" yani kentin alt tabakalarını ihtiva eden esnaflar, iki sınıftan oluşmaktadır. Bunlardan ilki sanayi ve ticaretle uğraşmakta olup iki kısma ayrılmaktadır. Demirci, çulha, terzi, berber, dülger vb. el sanatlarıyla uğraşanlar birinci kısmı oluştururken ikinci kısımda sebze, et, eşya satıcıları, bakkallar ve kasaplar yer almaktadır.¹ Nakkaş, kalemkâr ve sıvacıların bu tasnifte el sanatlarıyla para kazanan grup içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür. Esnafların cemiyetleşme süreci her ne kadar Osmanlı'nın geç döneminde ortaya çıkmış olsa da kökleri lonca teşkilatına dayanmaktadır. Nasıl ki ahilik, lonca teşkilatı için model olmuşsa² lonca da esnaf cemiyetleri için örnek bir form teşkil etmiştir. Ahilik, lonca ya da cemiyet, adı her ne olursa olsun bu birliklerin amacı esnaflarla ilgili iktisadi ve idari işlerle ilgilenmek ve mesleklerin devamı için çırak yetiştirme kurallarını düzenlemektir.³ Bu sosyal ve ekonomik birlikler, özünde iki taraflı çıkar birlikteliğine (mutualizm) dayalı bir oluşuma sahiptir. Çıkarları uyuşan birliktelikler niceliksel değerlerini artırdığı gibi niteliksel yapılarını da sağlamlaştırır. Böylelikle bir organizmalar bütünü olan toplum yapısında hak arama, söz sahibi olma ve ayrıcalık (imtiyaz) elde etme gibi durumlara erişilebilirlik kolaylaşır. Yapılanmanın doğal akışında elde edilen nüfuz, siyasi erk tarafından yönetilebilecek düzeyde kalmalıdır. Nitekim Roma devrinde güçlenen yapılar, kendi hüviyetlerinin dışına çıkarak idari teşkilat için tehlike arz edince kapatılmışlardır.⁴ Bundan dolayı sosyal, kültürel ve ekonomik kuruluşlar, hem hukuki hem de idari zeminde kontrol altında tutulmuşlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı toplum yapısında değişimlerin yaşandığı buna bağlı olarak yeni örgütsel yapıların ortaya çıktığı bir evredir. Geleneksel lonca yapılanması, 1910 yılında yayımlanan Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi ile

¹ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 492.

² Ahmet Kal'a, "Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I, 1 (2003), s. 247.

³ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, I, s. 540-542.

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, (Ankara: TTK Yayınları, 2020), s. 39.

kaldırılmış olup yerine esnaf işbirliğini sağlayacak cemiyet örgütsel yapılanması ikame edilmiştir. Bu geçiş sürecinin zemin bulması ve akabinde ivme kazanmasında 7 Ekim 1908 tarihinde başlayıp 26 Şubat 1909 tarihine kadar devam edecek “harb-i iktisadi” olarak nitelendirilen ticari boykot etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin esnaf birlikleriyle ilk teması olarak görülen ve esnaf birliklerinin başını çektiği boykot, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, “kentli alt tabakalarla başlatmış olduğu iş birliğini, toplum içindeki örgütlülüğünü artırmak ve bu durumdan siyasi çıkar sağlamak bakımından faydalı” görmesine neden oldu.⁵ Bu durum neticesinde esnaf birliklerini destekleme kararı aldı. Elbette esnaf da kendi nüfuzunu göz önünde tutarak bazı taleplerde bulunarak karşılıklı çıkar işbirliğine gitti.⁶

Osmanlı cemiyet ya da dernekleri, toplum yapılanmasında ikincil grupları oluşturarak bireye “toplum karşısında güvenli ve güçlü bir yer sunarlarken, diğer yandan da bir sivil toplum kurumu olarak bireyi devlet karşısında koruma işlevi yerine getirirler.”⁷ önermesinden genel anlamda ayrışmaktadır. Nitekim Osmanlı özelinde loncaların tartışmalı durumu⁸ cemiyet yapılanmaları üzerine de kurgulanabilir. Şöyle ki, cemiyetlerin işlevi sadece esnaf çıkar birlikteliğini sağlamak olmayıp aynı zamanda siyasi iktidarın kontrol ağını genişletme ve güçlendirme çabalarına da hizmet etmektedir. Nitekim Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyet Nizamnamesi'nin gerek birinci maddesinde gerekse on sekizinci maddesinde cemiyet, hükûmetin isteğine bağlı olarak esnaftan arananları teslim edeceğini veya arananların ikamet bilgilerinin paylaşılacağını bildirmektedir.⁹ Dolayısıyla esnaf cemiyetinin rolü, idari gücün lehine de işlemektedir. Bu durum, cemiyetleşme veya sivil toplum örgütü olma arifesini daha yeni tecrübe eden yapılar için makul karşılanabilir. Aynı zamanda parlamenter monarşiyle güçlenen hükûmet yapısının merkezileşme çabasının bir tezahürü olarak da görülebilir. Nihayetinde gerek loncalardan gerekse cemiyetlerden siyasi erk faydalanmakta olup bunun karşılığında çıkar işbirliklerine ortam yaratmaktadır. Bunun sonucunda bu yapıların, Talas'ın ifadesiyle “birazcık devletin dışında birazcık içinde”¹⁰ olan sivil toplum kuruluşu türüne uygun düştüğü görülmektedir.

Nakkaş, kalemkâr ve sıvacı meslekleri arasında yatay geçişkenlik mevcuttur. Bu üç grup esnafın çalışma alanlarının yakın olması cemiyetleşme sürecine

5 Sacit Kutlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Esnaf Örgütleri”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), s. 144.

6 Kutlu, “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme”, s. 145.

7 Mehmet Ö. Alkan, “1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları”, *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), s. 83.

8 Bu tartışmalar özetle: Osmanlı loncalarının merkezi yönetimin güdümünde olduğunu ve böylelikle idarenin loncalar üzerinden bireyleri kontrol ya da yönetebilme gücüne eriştiğini savunmaktadır. Diğer bir tartışma ise loncaların özerk bir mesleki örgütlenme olduğu ve meslektaşların çıkarlarını koruma hususunda oluşturulduğu yönündedir. Bk. Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, (İstanbul: Eren Yayınları, 2006), s. 709-712.

9 Osmanlı'nın önceki devirlerinde esnaf grupları içerisinde suç işlemiş olanların güvenlik güçlerine teslim edilmeyip cezalarını kendilerinin verdiği dair bilgiler vardır. Bk. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLI, 1-4, (1985), s. 42.

10 Mustafa Talas, “Toplumun Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, *Türklük Bilim Araştırmaları*, 29 (2011), s. 390.

yansımıştır. İşlerindeki yakın ilişki ve birbirlerini tamamlayıcı sanatlar icra etmeleri¹¹ 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan inşa ve tamirat işlerinde esnafların veya mesleklerin birlikte zikredilmesine neden olmuştur.¹² Bunun yanında Uluskan'ın ortaya çıkardığı bir belgede “sıvacı taifesinden, kalemkâr ustalar” ifadesi yer almaktadır ki bu da bahsedilen yakın ilişkiyi örneklemektedir.¹³ Öte yandan sözlüklerde nakkaş ve kalemkâr kelimelerinin yakın anlam ilişkisinin de olduğu görülmektedir. Nakkaş için yağlı veya sulu boyalarla binaların duvar, tavan vs. yerlerine nakışlar ve çiçekler yapan sanatkâr tanımlaması yapılmıştır.¹⁴ Kalemkâr için ise duvar ve tavanlara çeşitli boyalarla nakşeden nakkaş denmiştir.¹⁵ Her iki tanımlamayı karşılaştırdığımızda nakkaşlığın kalemkârlığı da kuşatan bir anlam içerdiği görülmektedir. Nakkaşlık, sanat tarihi terminolojisinde genel itibariyle kitap sanatlarıyla örtüştürülen bir tanımdır. Ancak nakkaşlığın klasik dönemden itibaren kitap sanatlarının yanında köşklerin, sarayların ve diğer binaların kalem işi süslemelerini de tasarlayan ve uygulayan bir meslek olduğu bilinmektedir.¹⁶ Nitekim 19. yüzyılda dahi duvar yüzeyindeki süslemelerin çizimindeki tanımlamada da nakkaşlığı çağrıştıran “nakış” ifadesi kullanılmıştır (Ek: 1). Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki kalemkârlık, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini müstakil bir meslek kolu olarak göstermektedir. Müstakil bir meslek kolu olarak nitelendirilmesinde, 18. yüzyıldan itibaren artan kalem işi süslemelerin etkisi olabilir. Nitekim Batılılaşma dönemi, Osmanlı sanatında üslup, beğeni, teknik ve malzemeyi doğrudan etkilemiştir. Kalem işi süslemeler de gerek başkent İstanbul gerekse taşra mimarisinde çokça yer bulmaya başlamıştır.¹⁷ Artan talebin karşılanması hususunda zamanla “nakkaş kalemkârları” ile “sıvacı kalemkârları” müstakil olarak “kalemkâr” şeklinde isimlendirilmiş olabilirler. Nakkaşlık mesleğinin 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak değişime uğradığı ve 20. yüzyılın başında net bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Nitekim Arseven'in mimarlık terimleri sözlüğünde nakkaş; duvarlara düz boya vuran meslek olarak tanımlanmıştır.¹⁸ Bundan dolayı metin içerisinde bu mesleğin değişimini yansıtan belgeler yer yer kullanılmıştır. Aynı zamanda bu üç mesleğin birbiri arasında geçişkenliklere sahip olduğu gösterilmiştir. Bu geçişkenliğin olmasında malzeme ve uygulama benzerliğinin olması da etkindir.

¹¹ Murat Uluskan, “İstanbul'un Yapı Sanatkârları: Nakkaşlar ve Sıvacılar (1700-1838)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 28 (2013), s. 16.

¹² Sıvacı kalemkârı, nakkaş kalemkârı, kalemkâr nakkaş, kalemkâr sıvacı ifadeleri kullanılmıştır. Bk. Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, IV, s. 1018, 1020. Ayrıca Bk. Reşad Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2003), s. 208-209.

¹³ Uluskan, “İstanbul'un Yapı Sanatkârları...”, s. 44.

¹⁴ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), s. 1469.

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, s. 1081.

¹⁶ Filiz Yenişehirlioğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Sanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, XI, s. 835.

¹⁷ Günsel Renda, “19. Yüzyılda Kalemî Nakış-Duvar Resmi”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1985, VI, s. 1530-1531.

¹⁸ Celal Esad Arseven, *İstîlâhât-ı Mî'mâriyye*, (İstanbul: Kaknus Yayıncılık, 2017), s. 135.

İnşaat ve tamirat kayıtlarında çalışan işçilerin listesinde bu ayırım ve üç grup esnafın ücretleri net şekilde görülmektedir (Ek: 2). Listedenden de anlaşılacağı üzere işçilerin yaptıkları işin niteliği bağlamında nakkaşların 16-18, sıvacıların 17, kalemkârların ise 20-50 kuruş arasında gündelikleri olduğu göze çarpmaktadır. Kalemkârlar tezyinat/süsleme işleriyle uğraştıkları için gündelik ücretleri diğer meslek kollarına göre yüksektir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında nakkaşların binaların süsleme/tezyinat işlerinden ziyade ağırlıklı olarak boya işleriyle daha çok meşgul olduğunu gösteren belgeler mevcuttur (Ek: 3).¹⁹

Nakkaşlarla kalemkârların işlerinde kullandığı malzemeler de birbirine çok yakındır. Kalemkârların süslemenin yerine ve işin ekonomik boyutuna göre yıldız kullandığı da görülmektedir. Örneğin 23 Haziran 1314 (5 Temmuz 1898) tarihinde Yıldız Sarayı'nda padişaha mahsus dairenin kalem işleri için Ebniye-i Seniyye Anbarı'ndan istenilen malzeme listesinde; Arap sabunu, sünger, beş yıldızlı mürd isfidac, Amerikan nefti, yerli Çin beziri, kaynamış bezir, sulu sikatif, lika, kanarya sarısı, aşı boyası, zincifre, samur kalem, boyacı tulumu, Fransız sarı ve yeşil yıldız, tel kalbur, bakır saplı fırça, beyaz ressam kâğıdı, sarı ressam kâğıdı, yassı uçlu kalem, füzen kömürü yer almaktadır.²⁰ Yıldız Sarayı'nın Büyük Mabeyn binasının dış boyama işlemleri için alınan malzemeler arasında; beş yıldızlı mürd isfidacı, Amerikan nefti, kaynamış bezir, Çin beziri, kaba üstübeç, toprak sarısı, ombra (toprak kahverengisi), İngiliz yeşili bulunmaktadır.²¹ İlerleyen zamanlarda sıvacıların da boyacılık işlerinde bulunduğu belgeler üzerinden gözlemlenebilmektedir (Ek: 4).

Bu çalışmada, 1910 yılında kurulan ve geç dönem Osmanlı inşaat sektörünün birincil failleri arasında gösterilebilecek "Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti'nin kuruluş nizamnamesi değerlendirilecektir. Buradaki temel amaç, geç dönem Osmanlı esnaf cemiyetlerinin kuruluş ve işleyişlerine dair bilgi birikimlerine katkıda bulunmaktır. Adı geçen cemiyet özelinde; cemiyetin kuruluş amaçları, ilkeleri, inşaat sektöründeki görev dağılımları, hukuki ve sosyal normları tespit edilecek ve cemiyetin işleyişinin ne şekilde gerçekleştiği ortaya çıkarılacaktır. Cemiyetin kapanma süreci ve tarihi ile ilgili bilgi olmamakla beraber, cemiyetin varlığını aynı isimle 1926 yılına kadar devam ettirdiği tespit edilmiştir.²² 1940'lı yılların başlarında Ticaret Bakanlığının kabul ettiği düzenlemeye göre esnaf için bir gruplandırma cetveli hazırlanmıştır. Bu cetvelde nakkaş, kalemkâr ve sıvacılar cemiyet olarak değil, müstakil birer meslek olarak inşaatçılar grubunda gösterilmişlerdir.²³

¹⁹ 1908 yılında Bab-ı Ali'nin tamirâtı esnasında boya işleri için münakasaya çıkılmış münakasaya katılan nakkaş esnafından Halil, ihaleden çekilmediği halde işin İzzet adında birine ihale kılınmasını itiraz edip ihale edilen paranın yüzde on ekşiğiyle kendisinin işi yapmak istediğini bildirmiştir. Bk. (BOA, ŞD, 3053/4).

²⁰ BOA, HH.EBA, 404/10-28.

²¹ BOA, ML. EEM, 293/32

²² Cemiyet 1926 yılında Beşiktaş'ta Tramvay Caddesi'ndeki Ürgüp Kiraathanesi'nin üst katında mukimdir. *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Kanun-ı Sani 1926, s. 74.

²³ Kazım Yorulmaz, *Esnaf Neleri Bilmelidir?*, (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947), s. 504, 512.

Cemiyetin nizamnamesi bugüne kadar hiç tahlil edilmemiştir. Dolayısıyla nizamnamenin transkripsiyonu ile işe başlanmış ve nizamname metninin değerlendirilmesi yapılmıştır.²⁴ Tarihsel yöntem ve sondajlama metodu kullanılmış, cemiyet özelinden yola çıkılarak Osmanlı esnaf cemiyetleri ile ilgili yeni bulgular ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını arşiv belgeleri oluşturmakla birlikte bugüne kadar yayımlanmış bilimsel çalışmalar da kullanılmıştır.

Çalışmada elde edilen veriler sanat tarihi başta olmak üzere tarih, sosyoloji, iktisat ve mimarlık gibi çeşitli bilim alanlarına fayda sağlayabilecek niteliktedir. Yapılan çalışmalar neticesinde cemiyetin, yapısal özellikleri tespit edilmekle birlikte cemiyetin geç dönem Osmanlı inşaat sektöründeki varlığı ortaya çıkarılmıştır. Zanaatlarının devamlılığı ve örgütsel yapılarının güçlendirilmesi hususunda teknik okul açma amaçlarının olduğu görülmüştür. Öte yandan yapı sektöründe kendi alanlarında tekel oluşturma ve bunu dönemin siyasi gücüne kabul ettirme çabalarına dikkat çekilmiştir.

Cemiyetin Kuruluş Amaçları (1. Madde)

Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti, 1 Mart 1326 (14 Mart 1910) tarihinde 282 aza ile kurulmuştur.²⁵ Cemiyet nizamnamesi Osmanlı Türkçesi, Karamanlca ve Ermenice olmak üzere 3 farklı alfabe ile kaleme alınmıştır (Ek: 5). 4 fasla ayrılan nizamname 60 maddeden oluşmaktadır. Nizamnamenin birinci maddesi, cemiyetin kuruluş tarihi, kuruluş amaçları ve teşkilat yapısını bildirmektedir. Cemiyetin kuruluş amaçları; esnafın ihtiyaçlarını gidermek, sanatlarının ilerlemesini sağlamak, esnafın kendi arasında çıkacak ihtilafları gidermek, kanuni haklarını korumak gerekirse kefalet ücretini karşılamak, sakatlıklarında yardımcı olmak, sanatlarını ilerletebilecek görüşleri tebliğ etmek ve esnafı bu noktada teşvik etmek, esnaftan zor ve sıkıntılı durumda olanlara insani yardımda bulunmak şeklinde özetlenebilir. Bu amaçlar, 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910) tarihinde yayımlanan Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesinin sekizinci maddesiyle örtüşmektedir.²⁶ Dolayısıyla o dönem kurulan diğer esnaf cemiyetlerinin amaçlarıyla da benzerlik göstermektedir.²⁷

²⁴ BOA, MLEEM, 1035/II.

²⁵ Kazım Yorulmaz, cemiyetin kuruluş tarihini 1 Eylül 1326 olarak vermiştir. Ancak nizamnamede verilen 1 Mart 1326 tarihi doğru olmalıdır. Bk. Yorulmaz, *Esnaf Neleri Bilmelidir?*, s. 28. Cemiyet reisi ve azalarının isimlerinin tespiti için dönemin gazeteleri, arşiv belgeleri ve salnamelerde yapılan taramalara rağmen herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁶ *Düstür*, II, 1 Teşrin-i Sani 1325 – 31 Teşrinievvel 1326, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1330), s. 124.

²⁷ 1908 tarihinde kurulmuş olan “Marangoz, Doğramacı ve Dülgerlerin ‘Aghios Pandeileimon’ Cemiyeti”nin kuruluş amaçları da şu şekildedir: “a) Beyoğlu ve Bahçekapı’da cemiyete ait mekanların oluşturulmasıyla işçilerin birbirleriyle ilişkiye geçmeleri, dostluk kurmaları aracılığıyla kolaylıkla iş bulabilmelerini sağlamak, b) işçilerin kendi sanatlarında gelişebilmeleri için sanatlarına dair kitaplarla donanmış bir kütüphanenin oluşturulması, c) zorluk içine düşmüş müteahhit, ustabaşı ve işçilerin himayesi, d) işlerin, gündeliklerin ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi, e) cemiyet üyelerinden fakir olanlara maddi açıdan yardım etmek ve ölüm, hastalık veya geçici işsizlik sırasında himaye etmek.” Bk. Stefo Benlisoy, “Marangoz, Doğramacı ve Dülgerlerin ‘Aghios Pandeileimon’ Cemiyeti”, *Beynelmilel İşçiler İttihadı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), s. 201-202.

Teşkilat Yapısı, Seçim ve Görevden Alma (2-7 ve 9. maddeler)

Cemiyet nizamnamesinin 2. maddesine göre cemiyetin seçimleri, Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesinin 5. maddesince iki yılda bir belirli bir yer ve günde gerçekleşecektir. İtibar sahibi esnaflardan iki Müslüman ve iki gayrimüslim nezaretinde cemiyetin kâtibi ve bir de Şehremanetince tayin edilecek memur huzurunda esnafın çoğunluğunun oyunu alan 12 asil 12 tane de yedek aza (üye) seçilecektir. Seçimlerde denetleyici olarak Müslümanların yanında gayrimüslimlerin de bulunması, nakkaş, kalemkâr ve sıvacı esnaflarının içerisinde gayrimüslimlerin de olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da cemiyet yapısının demokratik bir yöntemle teşkil edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Aynı zamanda Osmanlılık anlayışının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Zira Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı nedeniyle devletin bütünlüğüne ters düşen, Osmanlı topraklarında yaşayan etnik unsurları siyasal açıdan ayırma amacı güden dernekler yasaklanmış, ayrıca kavmiyet ve cinsiyet isimlerine ve ilkelerine dayanan cemiyetlerin faaliyetleri de durdurulmuştur.²⁸ Her ne kadar Balkan Harbi (1912-1913) sonrasında Osmanlılık siyaseti geçerliliğini yitirmişse de henüz etkinliğini koruduğu bu dönemde cemiyet nizamnamesinde de birden fazla noktada etkisi hissedilmektedir.

Azaların seçimi açık oylama usulüyle yapılırken reisin seçimi, seçilen asil azaların yapacağı gizli oylama ile gerçekleşmektedir. Cemiyete kayıtlı olmayanlar, her iki seçime de müdahil olamayacaktır. “Her esnaf kendi lisan ve kalemiyle” istediği esnafa oy verme hakkına sahiptir. Esnaf olmayan birinin reis seçilmesi kesinlikle yasaktır. Nizamnameye göre cemiyetin bünyesinde bir kâtip ve en fazla üç hademe yer alacak, bunların aylık ücretleri cemiyet azalarının çoğunluk kararına göre belirlenerek ödenecektir. Cemiyet reisi de “masarîf-ı zaruriyesi mukabili” çoğunluğun kararıyla belirlenecek cüzi bir haftalık alacak, diğer azalar ise fahri olarak hizmet edeceklerdir. Fahri görevlerden biri de azalar arasından seçilen ve cemiyetin mali işlerinden sorumlu olan *sandıkkâr*dır.

Cemiyetin kâtip ve hademeleri, çoğunluk kararıyla göreve getirilip görevden uzaklaştırılabilirken cemiyet reisinin görevden uzaklaştırılma durumu aynı şekilde vuku bulmuyordu. Cemiyet reisinin görevden alınması Şehremanetinin uhdesindeydi. Azaların çoğunluğu reise itimat etmediklerini beyan etseler dahi emanetçe reisin azlini gerektiren bir durum görülmediği takdirde reis görevine devam edebilirdi. Bu durumda azalar, cemiyete devam veya istifa etmekte serbestti. Şehremanetinin, cemiyet azalarının şikâyetlerini her durumda dikkate almaması, devletin cemiyetin/cemiyetlerin üzerindeki aktif rolünü kuvvetlendirmekle birlikte cemiyetlerin istikrarlı bir şekilde devamlılıkları da esas alınmış olmalıdır. Öte yandan cemiyet reisinin görevden alınma hususunda üyelerin görece pasif rolleri lonca yapılanması zamanında bu şekilde değildi. Nitekim lonca üyeleri, reisin

²⁸ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1985, I, s. 206-207.

görevden alınması hususunda aktif roldeydi.²⁹ Bu durum cemiyet yapılanmasıyla lonca yapılanması arasındaki farklılığa örnektir.

Tahsilat (11 ve 12. Maddeler)

Cemiyet içerisinde görevlendirilen hademelerin okuryazar olması gerekmektedir. Çünkü hademeler esnaftan cemiyet adına toplanacak aidatları tahsil defterine kayıtlı görevliydi. Cemiyetin kâtipi de tahsil edilen meblağı makbuzat defterine kaydetmekle yükümlüydü. Her iki defterin de cemiyetin mührüyle tasdik ettirilmesi zorunluydu. Bu mühür altı parça olup çoğunluğun belirlediği cemiyet azalarında bulunuyordu.

Toplantı (12-14. Maddeler)

Cemiyet, her hafta pazar günleri yapılacak toplantılara katılımlara son derece önem vermekteydi. Nizamnameye göre; mazeretsiz üst üste dört defa toplantıya iştirak etmeyen azalar, istifa etmiş sayılır. Aynı şekilde reis, kâtip ve hademeler de mazeretsiz olarak bir toplantıya katılmadığında kâtip ve hademelerin derhal azledilmesi gerekir. Reis için ise Şehremanetine müracaat edilir. Reis, kâtip ve hademenin geçerli mazeretleri olduğu takdirde vekil tayin edilir, istifaları durumunda ise derhal bir başkası görevlendirilir. Görüldüğü üzere cemiyetin sürekliliğine ve görev bilincine üst düzeyde önem verilmiştir. Cemiyetin toplanma yeri “şimdilik” ibaresiyle İstanbul Fatih'te Şekerci Hanı olarak belirlenmiştir. 29 Eylül 1329 (12 Ekim 1913) tarihinde cemiyet tarafından yazılmış dilekçenin altında cemiyetin, Çakmakçılar Küçük Yeni Hanı'nda ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Aynı dilekçede cemiyetin mührü de görülebilmektedir (Ek: 6).

Denetleme (16-19, 21 ve 23. Maddeler)

Cemiyetin Beyoğlu, Üsküdar, Beşiktaş, Bakırköy ve Adalar'da birer esnaf kahvesi vardır. Nizamnamede belirtildiğine göre; pazar günleri cemiyet azalarından sırasıyla iki aza, bu kahvelere giderek esnafın hâl ve hareketini tetkik edecek, taleplerini dinleyecek ve haklarını korumak için düzenlediği evrakı diğer hafta cemiyetin toplantısına götürerek esnafın durumunu anlatacaktır. Buradan bu üç grup esnafa ait dükkânların bulunmadığı, piyasadaki işleri esnaf kahvehanelerinden takip ettikleri düşüncesi oluşsa da Üsküdar'da bulunan bir hana ait hasılat kaydında dükkânların listesi bölümünde “nakkaş dükkânı” ifadesi dikkat çekmektedir (Ek: 7). Esnaf kahvehanelerinin Osmanlı sosyal hayatındaki yeri göz önünde bulundurulduğunda üyelerin beraber vakit geçirebildiği ve hasbihâl edebildiği mekânların cemiyet tarafından tahsis edilmesi, hem cemiyetin esnaf üzerindeki kontrolünü kolaylaştırmasına hem de üyeler arasındaki bağın güçlenmesine

²⁹ Örneğin, Kudüs'teki bakırcılar ve kalaycılar loncasının reisinden şikâyetçi olan üyeler, kadıya tehdit yoluyla bir mesaj vermiş ve reisin görevden alınmaması durumunda “zanaatlarını icra etmekten vazgeçerek başka kente göç edeceklerini” iletmışlerdir. Bk. Ammon Cohen, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. III.

katkıda bulunacağı söylenebilir. Öte yandan cemiyet, İstanbul'da her iki yakayı da göz önünde bulundurarak Üsküdar ve Beyoğlu'nda birer şube açacağını da nizamnamede belirtmiştir.

Nizamnameye göre; her sene cemiyetin bütün gelir ve giderleri ile sakat, hasta vs. üyeleri bildiren bir bilanço düzenlenecek ve esnafa dağıtılan meblağ karşılığında makbuz alınıp harcanan miktar Şehremanetine bildirilecektir. Harcanmayarak cemiyetin sandığında kalan meblağ Şehremanetinin uygun göreceği bir müessesede saklanacaktır. Cemiyet sandığında herhangi bir sebepten açık çıkarsa azaların kefilliğine başvurulur. Azaların kefalette bulunmaması durumunda ceza mahkemesine başvurulur.

Cemiyet, üç sınıf esnafın ve maiyetlerindeki çırakların listesini sıra numarasıyla matbu bir deftere kaydetmek zorundadır. Nizamnamenin muhtelif yerlerinde “üç sınıf” olarak belirtilen esnaflar ehliyet derecelerine göre sınıflandırılmışlardır. Esnafa verilen işler ile esnaftan alınacak vergi ve aidatlar da bu sınıflandırmaya göre belirlenmiştir.³⁰ Bu deftere kayıtlı olanlardan sanatını bırakan ve başka bir yere göç edip taşınanlar olursa kaydedilecektir. Cemiyet, esnaftan her kim hükûmetin aranılanlar listesinde bulunursa bu kişi/kişileri ya hükûmete teslim edecek ya da ikamet yerlerini bildirecektir. Bu noktada esnaf cemiyetinin, hükûmetin güvenlik ağının bir parçası hâline geldiği söylenebilir.

Cemiyete kaydolun esnafa yanlarında bulundurmak üzere matbu birer kimlik verilecek, üzerinde cemiyet mührü bulunmayanlar sahte kabul edilecektir. Mühürsüz kimlik temin eden esnaf, temin ettiği yeri bildirmeye mecburdur. Bu tür evrakları verenler hakkında mahkemeye müracaat edilerek cezalandırılacaktır.

Gelirler ve Giderler (22. Madde)

Cemiyet, aidat ödeyen üyelerin isim listesini her sene başında Şehremanetine bildirmeye mecburdur. Cemiyetin oda kirası, kâtip ve hademe mahsusatı, kışlık odun-kömür ihtiyacı, kırtasiye ve defter ücreti gibi bütün masraflarını gösteren bir hesap cetveli ibrazı gerekmektedir. Aksi halde tüm bu masraflardan ve sandıkta meydana gelen açıklardan cemiyet heyeti sorumlu tutulacaktır. Böylelikle mali kayıtların düzenli tutulması amaçlanmıştır.

Hukuki Maddeler (8, 20, 59 ve 60. Maddeler)

Cemiyetin esnafla ilgili tüm mahkeme işlerini başından sonuna kadar gerek esnafın şahıslarında gerekse esnafın genelinde yürütme yetkisi cemiyet reisine aittir.

Cemiyet talimatının uygulanmasına Şehremaneti ve diğer daireler yetkilidir. Cemiyetin kayıtları emanete karşı açıktır ve cemiyetin kanuna ve talimata aykırı

³⁰ Esnafların vergi tarifelerinin listelendiği üç sınıf esnaf örnekleri için bk. Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, IV, s. 1924-1952.

hareketi görüldüğünde emanet, seçimi fesih ederek yeniden kanunun gereğini yerine getirme hakkına sahiptir.

Cemiyet, talimatının haricinde gizli görüşmeler, siyasi işler vesaireye dair “hiçbir güne” toplantı yapmayacaktır. Açık görüşmeler ve esnafla alakalı iş ve hususlar aleni olarak gerçekleştirilecek ve verilecek kararda azalardan başkasının oy vermeye yetkisi olmadığından karar zamanı toplantı yerinde cemiyet azalarından başka esnaf bulunmayacaktır.

Nizamnamede dikkat çeken detaylardan biri de sendika teşkilinden kesinlikle sakınılması gerektiği şeklindeki ifadedir. Hükûmetin buradaki amacı, II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu “hürriyet” dalgasıyla kendisine karşı vurguncu ya da spekülâtif bir tehlikenin gelmesini engellemektir. Çünkü sendikaların organize ettiği grevler tüm sektörlerle yayıldığında ekonomide tolere edilmesi güç bir durgunluk ortaya çıkacaktır.³¹

Eğitim (23-30. Maddeler)

Nizamnamede, cemiyetin ikinci seçiminden sonra bir mektep açılacağı belirtilmektedir. Bu mektebin masrafları cemiyet sandığından karşılanacak, okula 15 yaşından büyük çıraklar ve 30 yaşından küçük ustalar kabul edilecektir. Sanata hevesli olan tüm “Osmanlılar” mektebe kabul edilecek ve uygulama yapabilmesi için cemiyetten uygun kalfaların yanına verilecektir. Mektep açıldıktan iki sene sonra elinde diploması olmayan çıraklar ile 30 yaşından aşağı olanlar mektepten bir itimatname almadığı sürece “emakin-i emiriye ve hususiyede” çalıştırılmak üzere esnafça hakkında şahadet edilmeyecek ve esnaf cemiyete kabul edilmeyecektir. Cemiyetin nizamnamesinden de anlaşılacağı üzere cemiyet üyeliği için eğitimin mecburi kılınmış olması mesleklerin eğitimli bireyler tarafından icra edilmesi içindir.

Cemiyet tarafından açılacak okulun programı, Orman ile Maarif nezaretlerine iletilecektir. Meslek okul programının niçin Orman Nezaretine sunulacağı konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Bu durum birkaç sebebe bağlanabilir. Bunlardan ilki teknik ve meslek okullarının geliştirilmesinden Orman Nezareti sorumlu tutulmuş olabilir. Nitekim 1 Ağustos 1309 (13 Ağustos 1893) tarihli bir belgede Dersaadet Sınai Mektebinin ıslahı için İngiltere'deki sınai okullarının ders programları ve müfredatları hususunda yapılacak incelemelerin dönemin Orman, Maden ve Ziraat Nazırı olan Selim Melhame Paşa'ya verildiği görülmektedir.³² İkincisi nakkaş, kalemkâr ve sıvacı esnaflarının ortak malzemelerinden biri olan boyanın üretiminin, Orman Nezaretinin uhdesinde gerçekleştirildiğini gösteren belgeler de bulunmaktadır.³³ Her üç grup esnafın ortak malzemesi olan boyalardan bazıları ağaçlardan elde edildiği için Orman Nezareti meseleye doğrudan dâhil edilmiş

³¹ Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, IV, s. 1919; Mehmet Mubarek Alan, “İrk, Din ve İşçi Gruplaşmaları Bağlamında Osmanlı Sendikaları”, *Mukaddime*, X, 2 (2019), s. 509.

³² BOA, HR.SFR.3, 406/4.

³³ BOA, Y.PRK.OMZ, 3/67.

olabilir. Bir diğer sebep ise Osmanlı dönemi inşaat faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun ahşap malzemenin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu üç grup esnafın yapacağı işlemlerin geneli ahşap malzeme üzerine olacağı için uygulama yöntemleri ve ders içeriklerinin geliştirilmesi hususunda ortak hareket etme amaçlanmış olabilir.

Açılacak olan okulda sanatların geliştirilmesi hususunda gerekirse yabancı ustalardan da faydalanılacaktır. Hükûmetin almış olduğu bu karara koşulsuz riayet edileceği ayrıca nizamnamede belirtilmiştir. Koşulsuz riayet istenmesi inşaat ve imar faaliyetlerinde bulunan iç dinamiklerin yabancı sektör aktörleriyle bazı sürüşmelerinin olduğu algısı uyandırmaktadır.

Cemiyete kayıtlı üç sınıf esnafın hepsi sanat tahsil etmek ve sanatını geliştirmek üzere haftada iki gün okumak, yazmak, “resm” ve “levha” vs. dair sanat tahsil etmek ve beş gün de uygulama yapmak üzere sanatlarını ifa etmek zorundadır. Okula devamı olmayan çıraklar hiçbir şekilde herhangi bir kalfa ve usta yanında çalıştırılmayacaktır. Üç sınıf esnafa belli düzeyde kendi alanlarıyla ilgili motif ve desen çizim eğitiminin verileceği görülmektedir. Nitekim burada bahsedilen “resm” bu çizimlere, “levha” ise üzerine çizim veya resim yapılan pafta³⁴ terimlerine denk gelmektedir. Öğrenciler beş gün içerisinde yapmış oldukları uygulamaların “resm ve levhalarını” yaparak sanatlarını geliştireceklerdir. Bu uygulama, günümüzdeki mesleki eğitim merkezleri ve liselerinde uygulanan programla neredeyse örtüşmektedir. Nitekim günümüzde meslek okulları ile mesleki eğitim merkezleri dört gün pratik, bir gün de teorik eğitim vermektedir.³⁵

Cemiyet nizamnamesine göre mektebe kabul edilecek öğrencilerden senelik giriş ücreti alınacağı anlaşılmaktadır. Ücretsiz eğitimden sadece kimsesiz, fakir Müslüman ve gayrimüslim Osmanlılar faydalanabilecektir. Cemiyetin üyeler ve öğrenciler konusunda Müslim gayrimüslim ayrımı yapmadığı dikkat çekmektedir.

Okul açılana kadar aylık olarak cemiyete kayıtlı çıraklar 40 para, ustalar ise birinci sınıf esnaf 5 kuruş, ikinci sınıf esnaf 3 kuruş ve üçüncü sınıf esnaf 2 kuruş cemiyet sandığına verecektir.

Cemiyet sandığında bulunan paranın % 30'u maaş ödemeleri ve esnafın malul ve muhtaç olanlarına yardım için kullanılacak, % 30'u mektep inşaatının masraflarına ayrılacak ve % 40'lık kısmı da olağanüstü masraflar için gelecek yıla aktarılacaktır. Mektep inşaatına ayrılacak para belediyede en az iki sene emanet edilecek olup bu paradan az miktar faiz alınacaktır.

Yukarıda gerek eğitim ve gerekse sosyal yardım hizmetlerinin cemiyet üzerinden sunulması devletin sorumluluklarının da paylaşılması demektir. Cemiyet, salt ekonomik bir işbirliği olmayıp aynı zamanda bir sivil toplum kurumu gibi hareket

³⁴ Üzerine yazı yazılabilir, resim yapılabilir ve çizim levhası olarak kullanılabilir düz yüzey, pafta. Bk. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, (İstanbul: Yem Yayın, 2017), s. 298, 354. Paftanın çizim levhası olarak kullanıldığını gösterir bir belge örneği için bk. (BOA, PLK.p, 1454).

³⁵ <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/mesleki-egitim#:~:text=Mesleki eğitim merkezi öğrencileri haftada, ilgili mesleğin öğrenimine elverişli olmak.>

etmektedir. Bu hizmetler, akabinde ikincil gruplara bağlılığı ve güveni de artırmaktadır.

Nizamnamenin 34. maddesinde cemiyete kayıtlı olmayan nakkaş, kalemkâr ve sıvacı esnafından birinin cemiyete kayıtlı esnaf hakkındaki müracaatlarının cemiyet tarafından dikkate alınmayacağı belirtilmiştir. Bu madde içeriğinden cemiyetin kayıtlı üye sayısını artırma ve mevcut üyelerini ise korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim cemiyetin yalnızca üyelerinin haklarını koruyacağı belirtilerek tüm nakkaş, kalemkâr ve sıvacı esnafını cemiyete üye olmaya bir nevi mecbur bıraktığı görülmektedir.

Çırakların Kabulü ve Hareket Tarzı (50-58. Maddeler)

Nizamnamenin 50 ile 58. maddeleri arası, ustaların yanına çırak alımı ve çırağın davranış biçimleriyle ilgilidir. Bu maddelere göre;

Çıraklar, cemiyetin açacağı mektepte haftada iki gün eğitim almaya mecburdur. Mektep açılışından önce sanat tahsil etmiş olanlar ise mektep tarafından imtihana tabi tutularak ehliyetini ispat etmek durumundadır. On seneden erken kalfa veya usta olan çıraklar, beş sene yanına çırak alamayacaklardır. Buna göre çıraklık süresinin normal şartlarda on yıl olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ustalık payesi verildiği halde beş sene daha yanına çırak alamaması, Kütükoğlu'nun tarifindeki usta kavramıyla tam örtüşmemektedir. Nitekim Kütükoğlu ustayı, işinin ehli olan ve aynı zamanda elinde sermayesi bulunan ve yanında kalfa ile çırak çalıştırıp onların ücretlerini ödeyen kişi olarak tanımlamaktadır.³⁶ Cemiyet ise ustalık payesini herhangi bir sermaye ve istihdam koşuluna bağlamadan verebilmektedir. Ustanın yanına çırak alabilmesi cemiyetçe “teamül-ü kadim” olarak tarif edilen özellikleri haiz olduğunda gerçekleşmektedir. Şöyle ki, usta en az on beş sene sanatını icra etmiş, maharet sahibi ve cemiyetin güvenini kazanmış, namuslu ve haysiyetli olduğuna kanaat getirilmiş olmalıdır.

Yanına çırak alacak olanlar öncelikle alacağı çırağın cemiyete kaydını sağlamaya mecburdur. Kayıtsız çırak istihdam edenler ve cemiyetin yanına çırak alıp alamayacağına dair kararı olmadan gizlice çırak kabul edenler hakkında, talimat gereğince hareket etmediklerinden dolayı bağlı oldukları belediye tarafından ceza verilecektir. Ceza ile de “akıllanmayanların” cemiyetten kaydı silinip kayıtsız esnaf gibi muamele göreceği belirtilmiştir. Cemiyetin kurallarına uymayanlara karşı yaptırımları, önceki lonca sistemine göre bir nebze de olsa hafiftir. Nitekim 18. yüzyılda inşaat esnafından her kim kurallara riayet etmezse işten el çektirilmesi, malzemelerine el konulması ve memleketine gönderilmesi hususunda birtakım yaptırımlar uygulanmıştır.³⁷

³⁶ Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, s. 41-42.

³⁷ Yüksel Çelik, Murat Uluskan, “İstanbul Ahkâm Defterlerine Göre Osmanlı Başkentinde İnşaat Esnafı (XVIII. Yüzyıl)”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, VI, İstanbul: TTK Yayınları, 2015, s. 238, 241.

Cemiyet çırakların yevmiesini on iki kuruş olarak belirlemiştir. Bu on iki kuruşun on kuruşu “teâmül-i kadîm” gereği ustası tarafından tedarik edilecek yiyecek, içecek ve giyecek masrafına ayrılacaktır. Günlüğünden kalan iki kuruş haftalık on dört kuruşa tekabül edecektir. Bu on dört kuruşun yirmi parası (yarım kuruş) cemiyet sandığına verilecektir. Geriye kalan on üç buçuk kuruş ise hayattalarsa anne babasına değillerse çırağın kendisine sermaye olması için takım ve alet bedeli olarak geçici suretle saklanmak üzere cemiyet sandığına emanet edilecektir. Usta, çırağın talim ve terbiyesinden sorumlu olduğu gibi zaruri ihtiyaçlarını da karşılamakla mesuldür. Görüldüğü üzere çırağın emeğine karşılık verilen para hiçbir şekilde kendi tasarrufuna bırakılmamıştır. Bu durum zanaat kollarının sürdürülebilirliğine ne denli önem verildiğini göstermektedir.

Cemiyet, çırakların talim ve terbiyelerinden sorumlu olan ustaların kötü davranışlarla tanınan biri olmamasına dikkat etmektedir. Aynı zamanda bu ustaların başka ustaların yanında istihdam olan çırakları kandırması halinde cezaya çarptırılacağı belirtilmiştir. Kandırılan çıraklar cemiyet tarafından “namus dairesinde icra-yı sanat etmek üzere” başka bir ustaya teslim edilecektir.

Cemiyetin, işlerin yürütülmesinde mesleki ahlakı ön planda tuttuğu anlaşılmaktadır. Esnaftan herhangi biri, başka bir esnafın boya vesaire malzemesini çalarsa ve hatta çırağını bu noktada azmettirirse cemiyet, durumu mahkemeye taşıyacaktır. Cemiyet, bu tür davranışlara “esnafın haysiyet ve namusunu” lekeleyeceği için kesinlikle müsaade edilmeyeceğini belirtmekle birlikte esnafın mahkemece verilen cezasını çektikten sonra “ıslah-ı nefis” etmek üzere en az beş sene hiçbir binada çalıştırılmayacağını ifade etmiştir. Bu tür davranışlarda bulunan çıraklar ise esnafıktan çıkarılacaktır.

Sanatını tamamen tahsil etmeyen çıraklar, ustası tarafından rızasıyla “yol verilmiş” ve başka bir kötü hali görülmemişse, cemiyet bu çırakları aynı sanatı tahsil etmek üzere diğer bir ustanın yanına teslim edip sanat tahsil ettirecektir.

Okuma yazma bilmeyen çıraklar en az iki sene mektepte talim görmeye mecbur tutulacaktır.

İş Alımı ve Ücret (36, 37, 39, 40, 46-49. Maddeler)

Cemiyet, üyelerin iş alımlarına ve işlerin yürütülmesine müdahil olup bunu bir düzen halinde sürdürmek istemiştir. Buna göre nizamnamede;

Esnafın gerek hususi gerekse resmi binalardaki tamir ve tezyinat işlerinin münakasalarına (açık eksiltme) katılabilmesi için sanatının yeterli olduğunu gösteren ve üzerinde cemiyetin mührü bulunan bir tasdikname gerekmektedir.

Cemiyete üye olmayan esnafın tamir ve tezyinatı talebe uygun olarak yapmaması halinde cemiyete üye esnaf geri kalan tamir ve tezyinat için ikinci bir anlaşma yapmakta serbesttir. Normalde anlaşması ve mukavelesi imzalanan bir işe müdahil olunması uygun olmadığı halde cemiyet, üye olmayanların iş alanına talebe uygun iş yapmamasını gerekçe göstererek müdahale etmektedir.

Esnaf tarafından ebniye kalfaları adına üstlenilen her bina için toplam maliyet üzerinden aylık % 1 kuruş Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'ne

yardım olarak verilecektir³⁸. 16 Aralık 1911 tarihli bir belgede de Nakkaş, Kalem-kâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti tarafından yardım yapılacağına dair ilgili maddenin bir suretinin de Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'ne gönderildiği görülmektedir.³⁹

Cemiyete kayıtlı esnaflardan herhangi biri yine cemiyet üyelerinden birinin işinde akd ve mukavelesiz çalıştığında talep edeceği ücrete cemiyetçe karar verilecektir. Fazla ücret talebinde bulunamayacaktır.

Cemiyet, esnafların üstlendikleri binalarda çalıştıracak usta ve çırakları ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın bir deftere kaydedecektir. Kalfa ve işbaşılar, elinde cemiyetin belgesi bulunmayan usta ve çırakları kabul etmeyecektir. Cemiyete haber vermeden kendi yakın ve akrabalarından çırak vesaire çalıştıran kalfa ve işbaşılara cemiyet tarafından usta ve çırak gönderilmeyecektir. Ebniye kalfaları ile işbaşılarının talepleri doğrultusunda sanatlarına göre sırasıyla usta ve çırak göndermeye mecburdur. Cemiyet böylelikle esnaflar arasında piyasadaki işlerin dağıtımında eşitlik ilkesini benimsemiştir. Bu durum lonca teşkilatlarında da görülmektedir. Loncalardaki reisler, gerek hammaddenin gerekse işin dağılımında eşitlik ilkesinden taviz veremezdi.⁴⁰

Cemiyet aynı zamanda boşta olan esnafa müracaatları halinde iş sağlamaktaydı. Bunun için boşta olan esnaf, her gün akşam saat 10 ile sabah işe başlama saatinden bir saat önce cemiyete müracaatlarını yapabilecekti.

İşe görevlendirilen usta ve çırakların ebniye kalfası veya mülk sahibi tarafından izin verilmedikçe işi yarım bırakıp gitmesi ya da mülk sahibi ile ağız kavgası etmesi durumunda cemiyet, soruşturma yapacaktır. Sebepsiz terk eden usta ve çıraklar, cezalandırılacaktır. Cemiyetin bu noktada işlerin belli düzende yürütülmesini sağlama, kendi itibarını ve işverenin hakkını koruma yolunda düzenleme yaptığı görülmektedir.

Herhangi bir esnafın üstlendiği iş, bir sebepten dolayı ertelenmişse bu durum cemiyetçe araştırılacaktır. Bu süreçte tehir edilmiş iş, başka bir esnaf tarafından üstlenilip tezyinatına başlanılırsa üstlenen kişi, ilk müteahhidin zararını karşılamak zorundadır.

Üyelik ve Aidat (41-43. Maddeler)

Cemiyete üyelikleri bulunan esnaf aynı zamanda belli bir aidat ödemek durumundadır. Bu aidat ödemesini üç seferden fazla yapmayan üyelerin cemiyetle ilişkisi kesilecektir. İlişigi kesilen esnafın cemiyete yeniden kabul edilmesi cemiyetin talimatlarına uyacağına dair kefil göstermedikçe gerçekleşmeyecektir.

³⁸ Donanma için yardım talepleri, dönemin dergilerinden Mecmua-i Fünun'da da yer almıştır. Bk. Dündar Akunal, "İlk Türk Dergisi: Mecmua-i Fünun" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1985, I, s. 125.

³⁹ TİTE, 135/284/19.

⁴⁰ Cohen, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, s. 183.

Cemiyete sonradan üye olmak isteyen esnaf üç gruba ayrılmış ve bu üç grup üzerinden farklı aidat ödeme talebi oluşturulmuştur. Bunlardan ilki “cemiyete müteallik hususattan dolayı” üye olmak isteyenlerdir. Bu şekilde sonradan üye olanlardan kayıt tarihine kadarki birikmiş aidat ödemeleri alınacaktır. İkinci grup, cemiyete kaydı yapılacağı sırada memleketinde bulunan ve sonrasında döndüğünde hiçbir bina vesairede iş yapmadan cemiyete üye kaydını tamamlayanlardır. Bunlar ise aidat ödemelerini kayıt tarihi itibarıyla ödemeye başlayacaktır. Üçüncü grup ise memleketinden döndükten sonra bir binada veya muhtelif yerlerde iş yaptıktan sonra cemiyete kayıt yaptırmak isteyenlerdir. Bu gruptakiler ise cemiyetin kuruluş tarihi itibarıyla biriken tüm aidatları ödemek durumundadır.

Esnafın İşlerini Yürütmesi (44, 45. Maddeler)

Cemiyet üyelerin işlerini yürütmesinde belli kurallar koymuştur. Bunlardan ilki, cemiyete kayıtlı esnaflardan birisi üzerine aldığı işin mukavelesini imzalayacağı sırada diğer bir esnaf gelip yapılacak tamir ve tezyinatı daha ucuza mal edeceğini beyan edip mukavelelerin ertelenmesine sebep olursa belediye tarafından cezalandırılacaktır. İkinci kural, mukavele içerisinde beyan edilen boya vb. malzemelerin cinsinin değiştirilmesi ya da kalitesinin düşürülmesi durumunda müracaata binanın keşif yapılacak ve mukavele haricinde malzeme kullandığı tespit edilen esnaf, yine belediyece cezalandırılacaktır. Her iki durumun tekrarı halinde esnafın kaydı silinecektir. Cemiyet, esnafın işleri nasıl yürüttüğünü kontrol ettiği gibi yapılan/yapılacak işin niteliğini de takip etmektedir.

Cemiyete kayıtlı esnaf ihale sürecine belli şartlar altında katılabilmektedir. Münakasaya katılacak esnaf, ehliyetini gösteren tasdiknamesiyle üstlendiği binanın mukavelesini cemiyete kaydetmek zorundadır. Aksi halde tasdiknamesi kayıtsız sayılacaktır. Cemiyetin bilgisi olmadan münakasaya girişen esnaflar cemiyete kayıtlı olsalar bile kayıtsız sayılacaktır. Mukavelelerin bir örneğinin de cemiyete verilme zorunluluğu, iki nedenden ötürü olmalıdır. Bunlardan ilki, esnafın üstlendiği işi mukaveleyle uygun yapıp yapmadığını denetleyebilmektir. Diğerisi ise olası bir sahte hüviyetle münakasaya katılma durumunu, mukaveleyi kaydettirmek suretiyle engellemektir.

Esnaf cemiyeti, İstanbul ve Bilad-ı Selase'de teşekkül ettirilmiş olup bu bölgelerdeki nakkaş, kalemkâr ve sıvacı işlerinin yürütülmesini tek elden yönetmeyi amaçlamıştır. Bu noktada 12 Ekim 1913 tarihinde yazılmış olan dilekçede cemiyetin; esnafın sanatlarını ilerletmek, işlerini kontrol etmek, devlete verilecek temettü vergilerinin kontrolü şeklindeki işleyişinden bahsedilmiştir. Ayrıca dilekçede, yukarıdaki işleyişin cemiyet adına sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için cemiyete kaydı bulunmayan ve kendisine “esnaf süsü” verenlerin herhangi bir münakasaya katılımlarının engellenmesi talep edilmektedir. Cemiyete kaydı olmayan ve ellerinde de cemiyet hüviyeti olmayan bu gibi kişiler, sanat olarak geri, kurallara riayet etmeyen, vatandaşlık bilincinden uzak kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada cemiyetin İstanbul ve Bilad-ı Selase'de yapılacak, boya, sıva ve kalemkâr işleri için açılacak münakasalarda tekelleşmek istediği görülmektedir. Bu talebin olumlu yanıt alabilmesi adına dilekçede devletin ve şahısların maddi-manevi zarara

uğrattığı vurgulanmaktadır. Hükûmet ise bu talebe, 13 Aralık 1913 tarihinde verdiği cevabi yazıda sanat ve ticaret serbest olduğundan hükûmetin tayin ettiği şartları taşıyan her kim olursa olsun, menfaati ve isteğini hazineye temin eden teklif her kim tarafından yapılırsa yapılsın hazinenin istediği şahıslarla mukavele yapmakta serbest olacağı ve bu gibi hususlarda kayıt altına girmeye hiçbir surette mecburiyeti bulunamayacağını belirtmiştir.⁴¹

Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşturmak istediği iktisadi ortamın bir tezahürü görünmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, liberal ekonomi anlayışını benimsemiş, bu doğrultuda girişimciliği özendirmiş, yabancı sermayeye geniş olanaklar sağlamış ve “teşebbüs-i şahsi” fikrini savunmuştur.⁴² Yukarıda görüldüğü üzere cemiyet, kendi çıkarları doğrultusuna hükûmetten talepte bulunarak piyasadaki bireysel iş teşebbüslerinin engellenmesini istemiştir. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu “teşebbüs-i şahsi” anlayışı nedeniyle bu talep reddedilmiştir. Özetle cemiyet İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktisadi düşüncesiyle ters düşen bir talepte bulunmuştur.

Sonuç

Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti 14 Mart 1910 tarihinde İstanbul'da teşkil edilmiştir. Osmanlının son döneminde kurulan cemiyetlerin çoğunun nizamnameleri günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla bu cemiyete ait nizamname, o dönem faaliyet gösteren esnaf cemiyetleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağladığı için ayrı bir öneme sahiptir.

Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti'nde yatay geçişkenlik mevcuttur. Bu üç grup esnafın çalışma alanlarının yakın olması ve birbirlerini tamamlayıcı sanatlar icra etmeleri 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan inşa ve tamirat işlerinde esnafın birlikte hareket etmesine neden olmuştur.

Nizamnamede cemiyetin, Cemiyetler Kanunu'nun da gereği olarak devletin tüm unsurlarına eşit mesafede olduğu görülmektedir. Gayrimüslim esnafın cemiyete üye olmasında hiçbir sakınca olmadığı gibi, cemiyetin teşkil edeceği okula ırk ve mezhebine bakılmaksızın herkesin girebileceğinin ifade edilmesi ve cemiyet azalarının seçimi esnasında gözlemci olarak bulunmaları, Osmanlılık siyasetinin dönemin yaygın teamülü olmasının bir tezahürüdür.

Cemiyetin üyeler arasında sosyal yardımlaşmaya oldukça önem verdiği görülmektedir. Nizamnamede cemiyetin kuruluş amaçları arasında yer alan esnafın ihtiyaçlarını gidermek, zor ve sıkıntılı durumlarında insani yardımda bulunmak, sakatlıklarında yardımcı olmak şeklindeki ifadeler bunu açıkça göstermektedir. Cemiyet sandığında bulunan paranın % 30'unun maaş ödemeleri ve esnafın malul ve muhtaç olanlarına yardım için kullanılacağı belirtilmesi üyeler için bir nevi sosyal güvence sunulduğuna işaret etmektedir.

⁴¹ BOA, ML.EEM, 1035/II.

⁴² Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950): Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: TVY Yayınları, 1995, s. 2-3.

Cemiyetin önem verdiği hususlardan biri de eğitimidir. Cemiyet içerisinde görevlendirilen hademelerin dahi okuryazar olması istenmiştir. Okuma yazma bilmeyen çırakların en az iki sene eğitim alması zorunlu tutulmuştur. Nizamnamede eğitim görmeyen çırakların hiçbir şekilde resmi veya hususi hiçbir mekânda çalıştırılmayacağı ve cemiyete kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca çıraklar dışında cemiyete üye olan esnaflar da sanat öğrenmek ve sanatını geliştirmek üzere haftada iki gün eğitim almaya mecbur tutulmuştur. Cemiyet üyelerinin eğitimine bu denli önem vermesinin nedenleri nelerdir? Birincisi mesleklerin eğitimli bireyler tarafından icra edilerek sanatların ilerlemesini sağlamaktır. Böylece cemiyete katılmayan esnaflarla üyeleri arasında ehliyet farkı yaratarak alınacak işlerde üyelerini tercih sebebi hâline getirmektir. Bir başka neden de; cemiyet üyelerin yapacağı işlerden sorumlu olacağı için gelecek şikâyetlerin önünü almak istemesidir.

Eğitim ve sosyal yardımlaşma konusundaki duruşu, cemiyeti salt ekonomik bir işbirliği olmaktan çıkarmakta, modern bir sivil toplum kuruluşu hüviyetine büründürmektedir. Her ne kadar ilk amacı bu olmasa da cemiyet, eğitim ve sosyal yardımlaşma konusunda devletin sorumluluklarını da paylaşmaktadır. Ayrıca cemiyet, hükûmetin aranılanlar listesinde bulunan esnafı, hükûmete teslim edeceğini ya da ikamet yerlerini bildireceğini taahhüt ederek hükûmetin güvenlik ağının bir parçası hâline gelmiştir. Nizamnamede, esnafın işleri sırasında kötü hal ve hareketlerinin tespit ve ıslahı için de çabaladığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla cemiyetin toplumsal ahlakın korunması, geliştirilmesi ve vatandaşlık bilincinin oluşturulması hususunda da görev üstlendiği anlaşılmaktadır.

Cemiyetin, piyasadaki nakkaş, kalemkâr ve sıvacı esnafını kendi bünyesinde bir araya getirerek ve üye sayısını olabildiğince artırarak yapı sektöründe bir tekel kurmaya çalıştığı görülmektedir. Şöyle ki; üye sayısını artırmak için esnafın yanına alacağı çırağı cemiyete kaydettirmesi mecbur tutulmuştur. Ayrıca açılan mektepte eğitim alan çırakların da doğrudan cemiyete katılması sağlanmıştır. Böylece genç zanaatkârları erkenden bünyesine alarak ileriye dönük bir hamle yapmıştır. Esnafın cemiyete katılımını sağlamak içinse üyelerine çeşitli ayrıcalıklar sunarken, üye olmayan esnafları da dezavantajlı konumda bırakmaya çalıştığı görülmektedir. Üyeleri arasında piyasadaki işlerin sırayla eşit olarak dağıtılacağını, böylece iş alma ve süregelen bir çalışma ortamı sağlayacağını garanti ederek üyelerini oldukça avantajlı duruma getirmiştir. Cemiyete kayıtlı olmayan esnafın cemiyete kayıtlı esnaf hakkındaki müracaatlarının cemiyet tarafından dikkate alınmayacağı, cemiyetin yalnızca üyelerinin haklarını koruyacağı belirtilmiştir. Yine aidat konusunda cemiyete geç katılanları maddi olarak dezavantajlı duruma düşüren maddelerle esnafa düşünme şansı bırakmayarak tüm nakkaş, kalemkâr ve sıvacı esnafını cemiyete üye olmaya bir nevi mecbur bıraktığı görülmektedir. Cemiyete üye olmayanları dezavantajlı duruma düşürmek için yaptığı girişimlerinden en dikkat çekici olanı, cemiyet tarafından hükûmete yazılan dilekçede, cemiyete üye olmayanların piyasadaki iş almasının engellenmesi talep edilmiştir. Bu kişilerin sanat olarak geri oldukları, mukavelelere uygun hareket etmedikleri ileri sürülerek devletin ve şahısların maddi ve manevi zarara uğratıldığı belirtilmiştir. Ancak hükûmet sanat ve ticaretin serbest olduğunu, hazinenin dilediği şahıslarla iş yapmakta serbest

olduğu belirtilmiştir. Cemiyetin talebinin reddedilmesinin nedeni, bu talebin İttihat Terakki'nin “teşebbüs-i şahsi” düşüncesi ile çelişmesidir.

EXTENDED ABSTRACT

The Wall-Painter, Muralist and Plasterer Tradesman Association was founded on March 1, 1326 (March 14, 1910). The Regulations of the association were written in three different languages: Ottoman, Greek and Armenian. The regulation, which is divided into 4 chapters, consists of 60 articles. The first article of the regulation states the foundation date of the association, its aims and organizational structure. The aims of the association are; It can be summarized as meeting the needs of the tradesmen, ensuring the advancement of their arts, solving the conflicts that may arise between the tradesmen, meeting the bail fee if it is necessary to protect their legal rights, helping them with their disabilities, communicating the ideas that will improve their art and encouraging the tradesmen at this point, and providing humanitarian aid to the tradesmen who are in difficult and distressed situations.

In the regulation, it is seen that the Association is at an equal distance from all elements of the state, as required by the Law of Associations. There is no harm in non-Muslim tradesmen becoming members of the association, as it is stated that everyone can enter the school, regardless of race and sect, and that the members of the association are present as observers during the election, which is a manifestation of the common practice of the Ottomanism policy of the period.

It is seen that association attaches great importance to social assistance among its members. The statements in the regulation, which are among the aims of the establishment of the association, such as meeting the needs of the tradesmen, providing humanitarian aid in difficult and distressing situations, and helping with their disabilities clearly show this. It is stated that 30% of the money in the association fund will be used for salary payments and to help the disabled and needy of the tradesmen, indicating that a kind of social security is provided for the members.

One of the issues that association attaches importance to is education. Even the janitors assigned to the association were required to be literate. Illiterate apprentices were required to receive at least two years of training. It is stated in the regulation that the apprentices who are not educated will not be employed in any official or private place and will not be accepted into association. In addition, tradesmen who were members of the association other than apprentices were also obliged to receive training two days a week in order to learn and improve their art. What are the reasons why association attaches so much importance to the education of its members? The first is to ensure the advancement of the arts by performing the professions by educated individuals. Thus, by creating a difference in qualifications between the tradesmen who do not participate in association and their members, it is to make their members the reason for preference in the works to be taken. Another reason is; Since association will be responsible for the works of its members, it may be to prevent future complaints.

The association's stance on education and social assistance makes it a modern non-governmental organization rather than a mere economic cooperation. Although this is not its primary purpose, association also shares the responsibilities of the

state in terms of education and social assistance. In addition, association has become a part of the government's safety net, promising to hand over the shopkeepers who are on the government's wanted list to the government or to notify them of their place of residence. In the regulation, it is stated that efforts are also made to detect and improve the bad behavior and actions of the tradesmen during their work. Therefore, it is understood that association also undertakes a duty in the protection and development of social morality and the creation of citizenship awareness.

It is seen that the association is trying to establish a monopoly in the construction sector by bringing together the wall-painter, muralist and plasterer in the market and by increasing the number of its members as much as possible. Namely; In order to increase the number of members, tradesmen were obliged to register their apprentice with the association. In addition, the apprentices who received education in the opened school were also asked to directly join the association. Thus, it made a forward move by incorporating young artisans early. It is seen that while offering various privileges to its members in order to ensure the participation of tradesmen in the association, it tries to leave non-member tradesmen in a disadvantageous position. The Association has put its members in a very advantageous position by guaranteeing that the jobs in the market will be distributed equally among its members, thus providing a job opportunity and a continuous working environment. It has been stated that the applications of tradesmen who are not registered with the association about the tradesmen registered with the association will not be taken into account by the association, and the association will only protect the rights of its members. Again, it is seen that it compels all muralists, painters and plasterers to become members of the association by not leaving the shopkeepers a chance to think with the articles that put those who join the association late in a financial disadvantage. The most striking of his attempts to put the non-members in a disadvantageous position, in the petition written by the association to the government, demanded that non-members be prevented from getting a job in the market. It has been stated that the state and individuals have suffered material and moral damages on the grounds that these people are backward in terms of art and that they do not act in accordance with the agreements. However, the government stated that art and trade is free, and the treasury is free to do business with anyone it wishes. The reason for the rejection of the request of the association is that this request contradicts the idea of "personal enterprise" of the Committee of Union and Progress.

Kaynakça

1-Arşiv Belgeleri

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Sıra No: 135 Kutu No: 284 Belge No: 19.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hazine-i Hassa Nezareti Ebniye Ambarı Müdürlüğü (HH.EBA.)

Hariciye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri (HR.SFR.3.)

Maliye Nezareti Evrak-1 Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.)

Plan Proje ve Krokiler (PLK.p.)

Şurâ-yı Devlet (ŞD.)

Yıldız, Orman, Meadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ.)

2-Tetkik Eserler

- Akunal, Dündar: “İlk Türk Dergisi: Mecmua-i Fünun” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1985, I, 117-125.
- Alan, Mehmet Mubarek: “İrk, Din ve İşçi Gruplaşmaları Bağlamında Osmanlı Sendikaları”, *Mukaddime*, X, 2 (2019), 504-521.
- Alkan, Mehmet Ö.: “1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları”, *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Ed. Ahmet N. Yücekök, İter Turan, Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Arseven, Celal Esad: *İstılâhât-ı Mi'mâriyye*, Çev. Şeyda Alpay, İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2017.
- Barkan, Ömer Lütfi: “Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLI, 1-4, (1985), 39-46.
- Benlisoy, Stefo: “Marangoz, Doğramacı ve Dülgerlerin 'Aghios Pandleimon' Cemiyeti”, *Beynelmilel İşçiler İttihadı*, Ed. Erden Akbulut, Mete Tunçay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Cohen, Amnon: *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Çelik, Yüksel-Uluskan, Murat: “İstanbul Ahkâm Defterlerine Göre Osmanlı Başkentinde İnşaat Esnafı (XVIII. Yüzyıl)”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, VI, İstanbul: TTK Yayınları, 2015, s. 237-248.
- Düstür*: II, 1 Teşrin-i Sani 1325 – 31 Teşrinievvel 1326, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1330.
- Ergin, Osman Nuri: *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, I, IV, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Faroqhi, Suraiya: “Krizler ve Değişim 1590-1699”, Ed. H. İnalcık ve D. Quartaert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, İstanbul: Eren Yayınları, 2006.
- Hasol, Doğan: *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayın, 2017.
- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Kanun-ı Sani 1926.
- Kal'a, Ahmet: “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (1) (2003), 245-266.
- Kazıcı, Ziya: “Ahilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, I, 540-542.
- Koçu, Reşad Ekrem: *Tarihte İstanbul Esnafı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2003.
- Kutlu, Sacit: “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Esnaf Örgütleri”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, Derl. Fatmagül Demirel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, 143-160.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, Ankara: TTK Yayınları, 2020.
- Renda, Günsel: “19. Yüzyılda Kalemîşi Nakış-Duvar Resmi”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1985, VI, 1530-1534.
- Şemseddin Sami: *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.
- Talas, Mustafa: “Sivil Toplumun Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, *Türklük Bilim Araştırmaları*, 29 (2011), 387-401.
- Toprak, Zafer: “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1985, I, 205-208.
- Toprak, Zafer: *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950): Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: TVY Yayınları, 1995.
- Uluskan, Murat: “İstanbul'un Yapı Sanatkârları: Nakkaşlar ve Sıvacılar (1700-1838)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 28 (2013), 11-50.
- Yenişehirlioğlu, Filiz: “Klasik Dönem Osmanlı Sanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, XI, 825-839.
- Yorulmaz, Kazım: *Esnaf Neleri Bilmelidir?*, İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947.

3-İnternet Kaynakları

<https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/mesleki-egitim#:~:text=Mesleki%20e%C4%9Fitim%20merkezi%20%C3%B6%C4%9Frencileri%20haftada,ilgili%20mesle%C4%9Fin%20%C3%B6%C4%9Frenimine%20elveri%C5%9Fl%C5%9Fli%20olmak.> [Erişim tarihi: 23.03.2022]

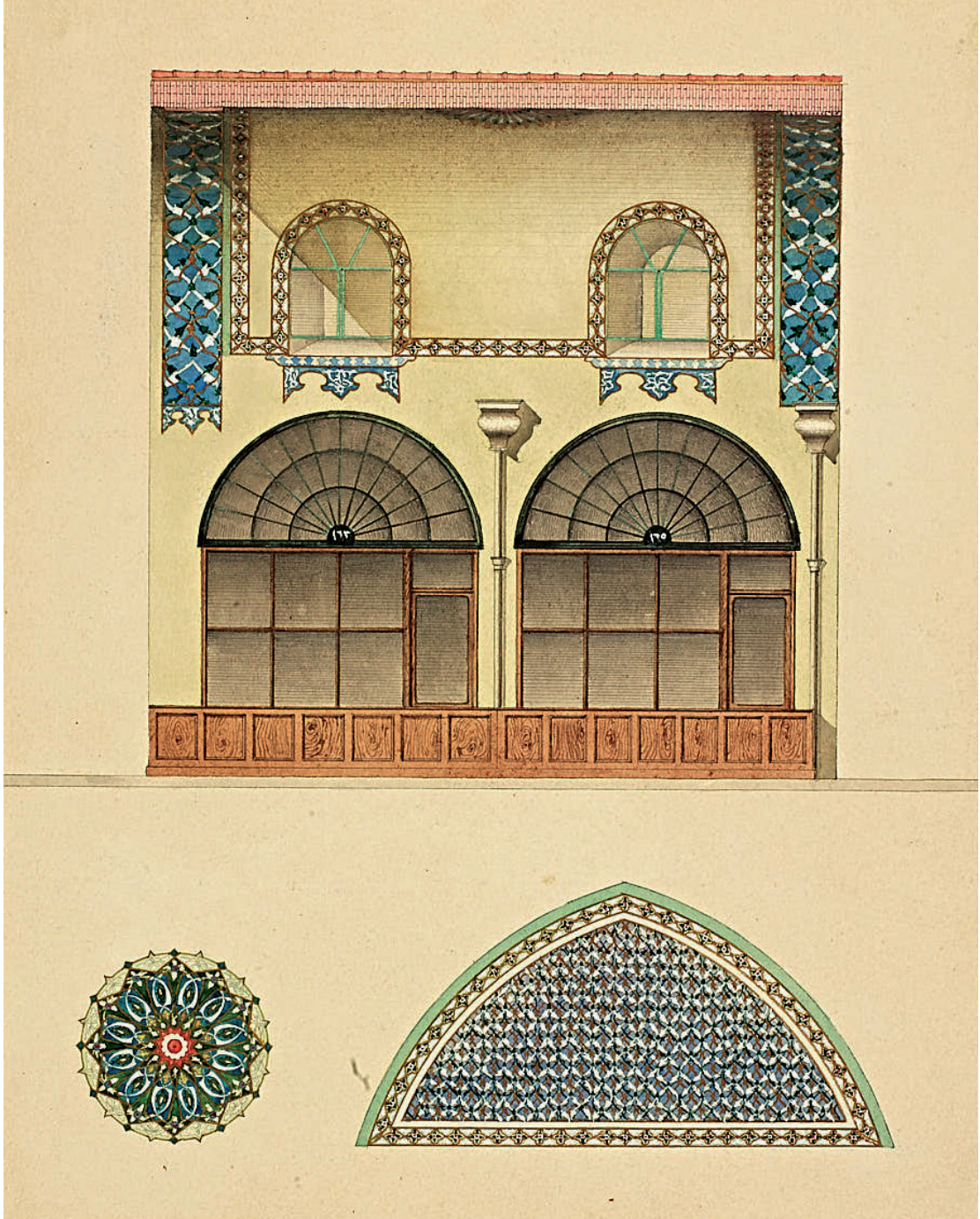
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90859---0014.jpg> [Erişim tarihi: 25.08.2022]

<https://archives.saltresearch.org/> [Erişim tarihi: 25.08.2022]

https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/evraklar/PER_VAL_SUL_00569.pdf [Erişim tarihi: 25.08.2022]

https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/evraklar/PER_VAL_SUL_03309.pdf [Erişim tarihi: 25.08.2022]

Ekler

Ek: 1

“Kalpakçılarbaşı caddesindeki dükkân ve nakış numuneleri”
(Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri
Erişim bağlantısı: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90859---0014.jpg>)

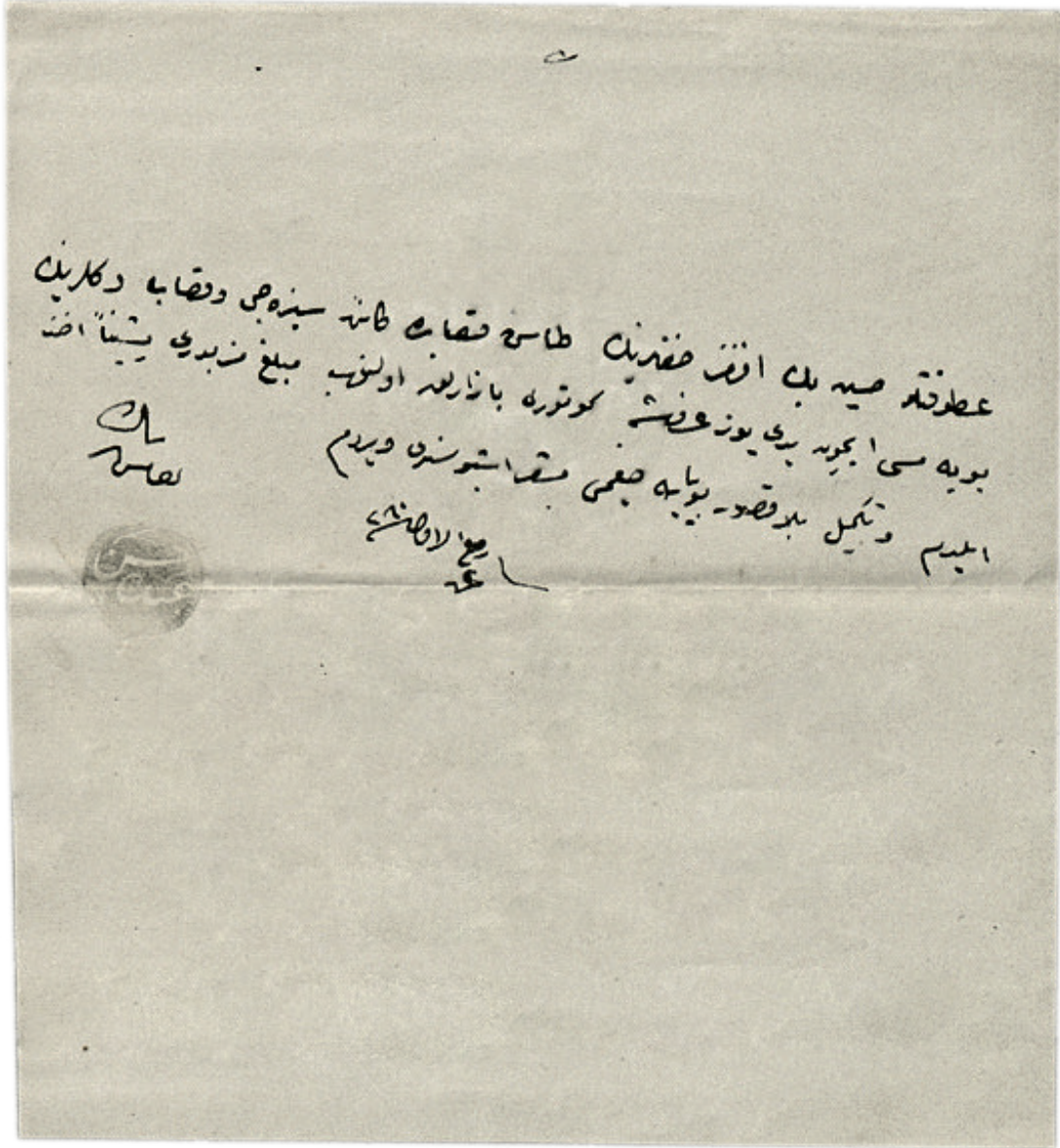
**İttihat ve Terakki Dönemi Bir Esnaf Cemiyeti:
Nakkaş, Kalemkâr ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti Nizamnamesi**

مردمطانت	مردمرد راععس	نوع اسباب و مصالحان	اشکافی		یکون		یکون عمومی	
			نقش	مقیاس	نقش	نقش	نقش	نقش
		تصانیف	۱۸	۱۰	۴۵۸	۱۶۱۴	۷۵	۴۴۶۵
		در ابراهیم بودین	۱۷	۴	۱۸۰			
		ریح	۹	۶	۵۴	۷۶۴		
		مع نقشه خطه قدسی	۷۰	۶۰	۶۰	۶۰		۴۴۴۱
		برو حسیب کشف لیسله محمد علی میرزا نامه در قلمچو						
		سید محمد علی بودین	۸۸	۱۶۰	۶۰	۸۰		
		امیر تقی خان	۶۷۹	۶۸	۵۴۹	۶۴		
		شیخ محمد	۵۸۴	۵۹۰	۴۴۴			
		آق محمد شیخی	۵۸۴	۴۰	۱۷۶	۶۰		
		صداقت علی	۱۱۴	۶	۶۹	۱۴		
		آقای بوعلی	۹۷	۴	۴۹۱			
		طهرانه صدیقی	۷۴	۱۰	۷۴			
		سید قاسمی فرج	۴	۴	۱۴			
		ارشد نور محمد	۷۰	۱۴۰	۶۱			
		شرف	۷۹۷	۷۹۷	۴۸	۴۴		
		شرف محمد	۶۶	۱۰	۶۶	۵۰		
		صدیق	۱	۴	۴			
		سید فیروز	۴	۱	۴			
		طیاری صدیقی	۸	۱	۸			
		قاسم	۴۷	۱	۴۷			
		محمد انور	۴	۱۴	۴۶			
		تصانیف			۴۴	۷۵		۴۴۵۹
		نقشه بودین	۱۸	۷	۱۴۶			
		نقشه بودین	۱۷	۵	۱۵			
		صدهجی	۱۶	۱۴	۴۹۴			
		صدهجی	۱۷	۴	۴۴			
		صدهجی	۴۴	۱	۴۴			
		صدهجی	۴۰	۱	۴۰			
		نجار	۱۸	۱	۱۸			
		صدهجی	۱۸	۵	۹۰			
		صدهجی	۵۰	۴	۴۰			
		صدهجی	۴۰	۴	۱۴۰			
		صدهجی	۴۰	۸	۴۰			
		صدهجی	۴۰	۲۰	۲۰			
		صدهجی	۱۵	۱	۱۵			
		صدهجی	۱۴	۴	۴۹			
		صدهجی	۸	۷	۵۶			
		صدهجی	۷	۴	۲۱			
		صدهجی				۱۶۹۸		۴۶۵۷
		صدهجی	۹۰	۴	۱۸۰			
		صدهجی	۴۵	۴	۶۵			
		صدهجی	۶۷	۱	۶۷			
		صدهجی			۴۴			
		صدهجی				۱۶۷۶		
		صدهجی				۱۶۷۶		۴۰۴۴۴

Ek: 2

Yıldız Sarayı'nda "İnşaat-ı cedide" olarak tanımlanan binada yapılan işlemlerde 20 – 26 Mart 1316 tarihleri arasında çalışan işçileri gösteren defterde nakkaş, sıvacı ve kalemkâr ayrı ayrı belirtilmiştir.

(Kaynak: BOA, ML.EEM, 651/19)

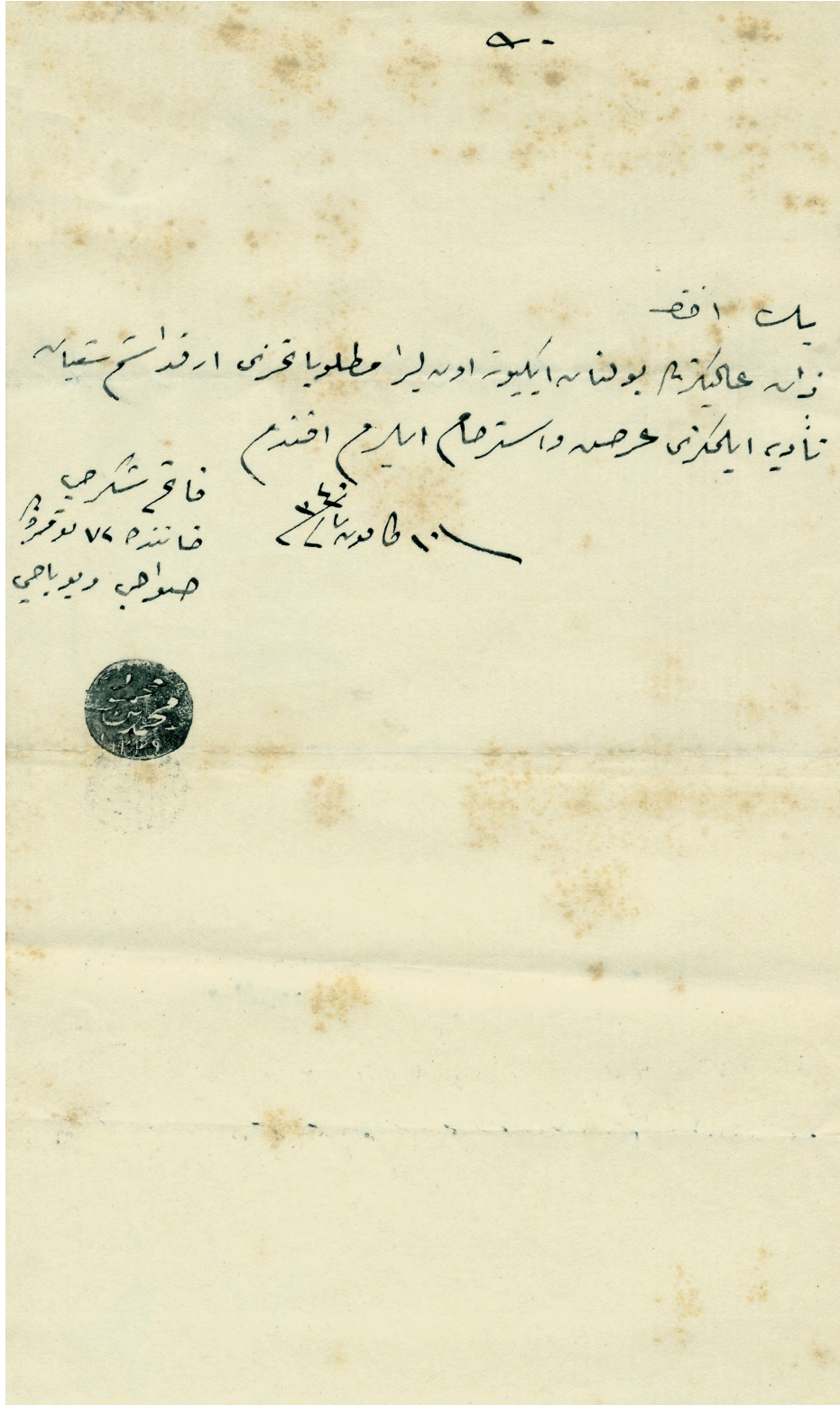

Ek: 3

1 Rebülevvel 1280 (16 Ağustos 1863) tarihinde yazılmış Fatih Taşkasap mevkiinde bulunan sebze ve kasap dükkânlarının boyanması hususunda ödeme aldığına dair Nakkaş Hasan'ın verdiği senet.

(Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, PVS_Evr_00569)

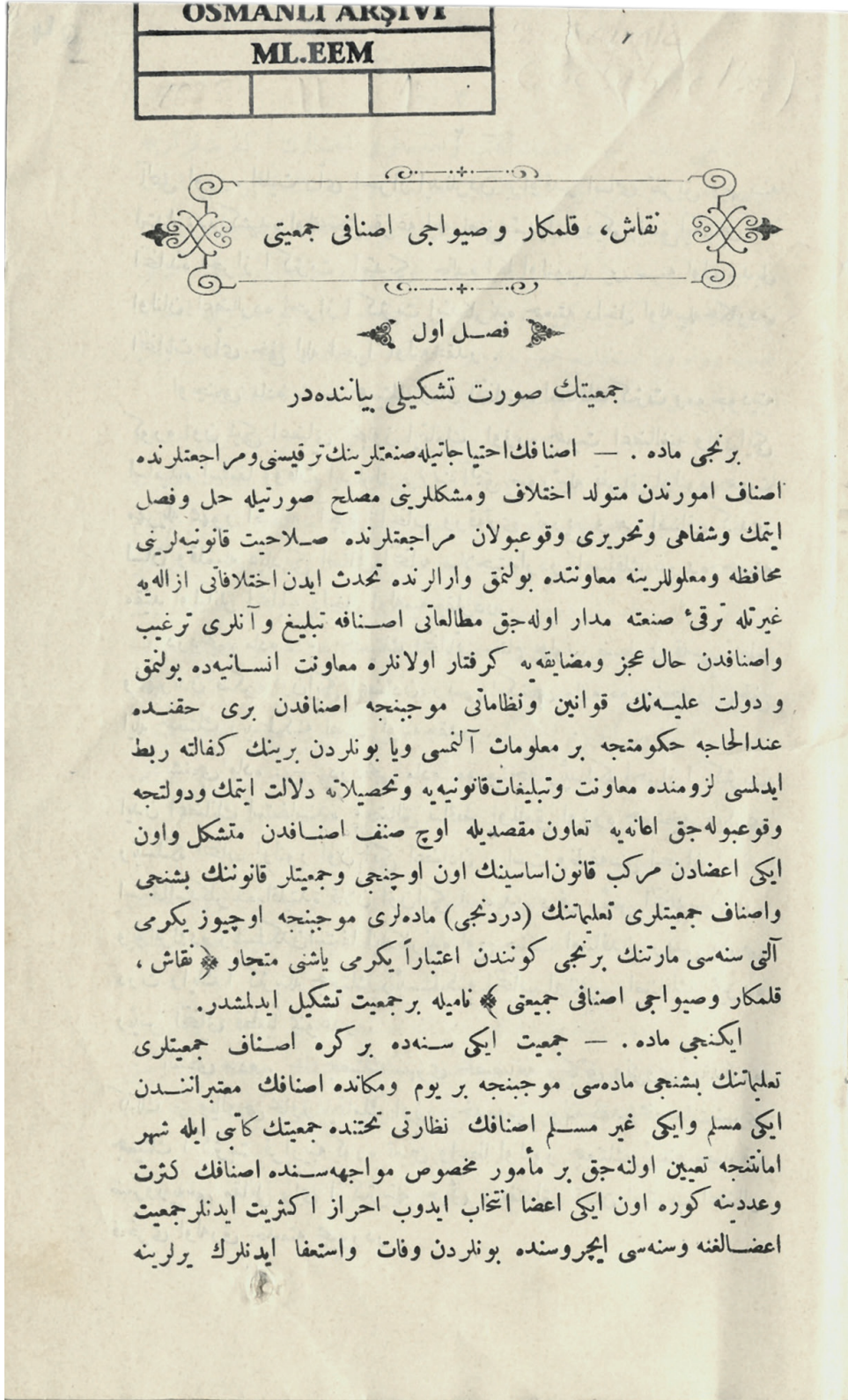

Ek: 4

10 Kânunusani 1340 – 10 Ocak 1924 tarihinde, “Fatih Şekerci Hanında 72 numarada sıvacı ve boyacı Mahmud'un alacağıнын ödenmesi talebi”

(Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/>)

Ek: 5

Üç farklı alfabe (Osmanlı Türkçesi, Karamanlıca, Ermenice) ile yazılan Esnaf Cemiyet Nizamnamesinin ilk sayfaları.

(Kaynak: BOA, ML.EEM. 1035/11)

ΝΑΚΚΑΣ, ΚΑΛΕΜΚΙΑΡ ΒΕ ΣΟΥΒΑΔΖΗ
ΕΣΝΑΦΗ ΔΖΕΜΙΕΤΙ

)(Φ Α Σ Λ Η Ε Β Β Ε Λ)(

Δζεμιετίν τεσκιλί πεγιανηνδάδη

1ινδζι μαδδέ.— Έσναφήν ίχτιαδζατή ίλε σεναατβαρηνήν τερακ-
κησή βέ μουραδζατλαρηνδά έσνάφ ούμουρηνδάν μουτεβελουδ ίχτι-
λάφ βέ μουσκιλατλαρηνή σούλχ σουρετι ίλε χάλ βέ φάσλ ίτμεκ βέ
σιφαχι βέ ταχριρι βουκού πουλάν μουραδζαατλαρδά σελαχιέτι καν-
ωνιελερνί μουχαφαζά, βέ μαλιουλλερινέ μουαβενετδέ πουλουνμάκ
βέ άραλαρηνδά τεχαδούς ίδέν ίχτιλαφατή ίζαλεγέ γαιρέτλε τερακ-
κήμ σεναατά μεδάρ ολαδζάκ μουτελιαατή έσναφά τεπλιγ βέ άνλερι
τεργγήπ βέ έσναφδάν χάλη άδζιζ βέ μουζαϊκαγια κιριφδάρ ολανλα-
ρά μουαβενέτι ίνσανιεδέ πουλουνμάκ βέ Δεβλέτι άλιενίν καθανίν βέ
νιζαματή μουδζιπίνδζε έσναφδάν πiri χακκηνδά ίκτιζάι χαλδέ χο-
κιουμέτδζε πir μαλιουμάτ άληνμασή βέ για πουνλαρδάν πιρινίν κε-
φαλετέ ράπτ ίδιλμεσι λουζουμουνδέ μουαβενέτ βέ τεπθιγάτη κανω-
νιέ βέ ταχσιλατά δελθλέτ ίτμεκ βέ δελλέτδζε βουκού πουλαδζάκ ία-
νεγέ τεαθούν μαζι δή ίλε ούτζ σηνήφ έσναφδάν μουτεσεκκιουλ βέ όν
ίχι άζαδάν μουρεκκέπ Κανώνη έσασηνήν 13ινδζι βέ δζεμιετλέρ καν-
ωνηνήν 5ινδζι βέ έσνάφ δζεμιετλερι τεαλιματηνήν 4ινδζι μαδδελε-
ρι μουδζιπίνδζε 326 σενεσι Μαρτηνήν 1ινδζι κιουνινδέν ίτιπάρεν
20 γιασηνή μουτεδζαβούζ « Νοκάς, Καλεμκέρ βέ Σιθαδζή έσναφή
Δζεμιετι » ναμή ίλε πir δζεμιέτ τεσκιλ ίδιλμίσδιρ.

2ινδζι μαδδέ.— Δζεμιέτ 2 σενεδέ πir κερé έσνάφ δζεμιετλερι τεα-
λιματηνήν 5ινδζι μαδδεσι μουδζιπίνδζε πir γέθμ βέ μεκιανδά έσνα-
φήν μουτεπερανηνδάν 2 μουσλιμ βέ 2 γάιρη μουσλιμ έσναφήν ναζα-
ρετι ταχτηνδά δζεμιετίν κιατιπí ίλε Σεχιρ έμανετίνδζε τεαχίν ολου-
ναδζάκ πir μεεμούρη μαχσούς μουβαδζεχεσινδé έσναφήν κερσρέτ βέ

ՆԱԳԳԱՇ, ԳԱԼԵՄՔԵԱՐ ՎԷ ՍՐՎԱՋԸ ԷՍՆԱՓՐ ՃԵՄԻՅԵԹԻ

ՓԱՍԼԸ ԷՎ ՎԷԼ

ՃԵՄԻՅԵԹԻՆ ՍՈՒՐԷԹԻ ԹԵՇՔԻԼԻ ՊԵՅԱՆՈՂՏԱ ՏՐՐ

1ինճի մասսե.— Էսնաֆըն ինթիյաճաթըյլէ սէնաթլարընըն թէրագգըրընը վէ միւրաճաաթլարընտա էսնաֆ ումուրընտան միւթէվէլլիա ինթիլաֆ վէ միւրքիլլէրինի միւսլիս սուրէթիյլէ հալլ ու ֆասլ էթմէք վէ շիֆանի վէ թանրիբի վուզու պուլան միւրաճաաթլարընտա սէլահիյէթի գանուհիյէլէրինի մուհաֆագա վէ մալուլլարընտա մուսվէնէթտէ պուլունմագ վէ աւրարընտա թէհատուրու էտէն ինթիլաֆաթը իզալէյէ զայրէթլէ թէրագգը սէնաթա մէտար սլաճագ միւթալաթը էսնաֆա թէպլիզ վէ անլէրի թէրզիպ վէ էսնաֆտան հալը աճիզ վէ մուզայագայա կիրիֆթար օլանլարա մուսվէնէթի ինսանիյէտէ պուլունմագ վէ Տէվլէթի Ալիյէնին գավանիյն վէ նիզամաթը մուճէպինճէ էսնաֆտան պիրի հագգընտա ինտէլհաճէ շիւքիւմէթճէ պիր մալիւմաթ ալընմասը վէ եա պուլարտան պիրինին քէֆալէթէ բապթ էտիլմէսի լիւզումընտա մուսվէնէթ վէ թէպլիզաթը գանուհիյէյէ վէ թանսիլաթա տէլալէթ էթմէք վէ տէվլէթճէ վուզու պուլաճագ իանէյէ թէլալիւն մագսէտիյլէ իւշ սընըֆ էոնաֆտան միւթէյէքքիլ վէ օն իքի աղատան միւրէքքէպ գանուհը էստսինին օն իւչիւնճիւ վէ ճէմիյէթլէր գանուհընըն պէշինճի վէ էսնաֆ ճէմիյէթլէրի թալիմաթընըն տէօրտիւնճիւ մատտէլէրի մուճիպինճէ 326 սէնէսի Մարտընըն պիրինճի կիւնիւնտէն իթիպարէն եիրմի հաշընը միւթէճավիզ (Նագգաշ վէ Գալէմքեար վէ սրվաճը էսնաֆը ճէմիյէթի) նամըյլէ պիր ճէմիյէթ թէշքիլ էտիլմիշ տիր :

2նճի մասսե.— Ճէմիյէթ իքի սէնէտէ պիր քէրրէ էսնաֆ ճէմիյէթլէրի թալիմաթընըն պէշինճի մատտէսի մուճէպինճէ պիր եէվմ վէ մէքեանտա էսնաֆըն միւթէպէրանընտան իքի Միւսլիմ վէ իքի զայրի Միւսլիմ էսնաֆըն նագարէթի թանթընտա ճէմիյէթին քեաթիպի իլէ շէնը էմանէթինճէ թանին օլունաճագ պիր մէմուրը մախսուս միւզաճէնէսինտէ էսնաֆըն քէսրէթ վէ առէտինէ կէօրէ օն իքի աղա ինթիլապ է-

ML. EEM

1035/11

24 vrk

Ek: 6

Esnaf cemiyetinin 1913 yılındaki adres ve mührüne ait detay.

(Kaynak: BOA, MLEEM. 1035/11)

